

VOORBIJ DE PAPIEREN

TOEKOMSTORIËTERING MET MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF

Visietekst

WIE ZIJN WIJ?

Begin 2010 sloegen 5 Brusselse organisaties de handen in elkaar om rond de problematiek van mensen zonder wettig verblijf te gaan samenwerken. Het zijn: Samenlevingsopbouw Brussel, Meeting, CAW Archipel, CAW Mozaïek en het Integratiecentrum Foyer. Een werkgroep met vertegenwoordigers van de 5 organisaties schreef deze tekst.

WAAROM HEBBEN WE DEZE TEKST GESCHREVEN?

We wilden steeds terugkerende problemen met betrekking tot basisrechten op een structurele manier aanpakken, samenwerken rond concrete dossiers en de praktijkkennis die hier rond wordt opgebouwd delen. Naast deze primaire en praktische zaken wilden we ook op zoek gaan naar mogelijkheden om met de cliënten aan een zinvol toekomstperspectief te werken¹. Het is immers onze opdracht om ook op structureel niveau naar een oplossing te zoeken. Maar hoe vullen we dit in voor mensen zonder wettig verblijf? Hierover gaat deze tekst. Hij is gericht aan alle hulpverleners die net als wij op zoek zijn naar zinvolle uitwegen voor mensen die illegaal in België verblijven.

¹ Meer informatie over de samenwerking in onze conceptnota, op aanvraag: dirk.vandaele@foyer.be

WAT STAAT ERIN?

Tot nog toe werkten we voornamelijk vanuit het verblijf. Wanneer er geen verblijfsperspectieven in België meer zijn, proberen we met de mensen over een vrijwillige terugkeer te praten. Ze staan er echter zelden voor open. In deze tekst analyseren we hoe dit komt. We stellen een nieuwe benadering voor om mensen te oriënteren naar een zinvol toekomstperspectief. Het vertrekt niet vanuit de verblijfsproblematiek, maar stimuleert en versterkt mensen om vanuit hun oorspronkelijke migratie en op basis van hun huidige situatie, nieuwe mogelijkheden te verkennen om hun migratieproject alsnog te realiseren of om er een andere zinvolle wending aan te geven. Dit noemen we toekomstoriëntering.

Het concept „toekomstoriëntering” heeft zich na een jaar experimenteren uitgekristalliseerd tot wat in deze tekst staat. Dit is dus nog maar een eerste aanzet. Na het meer theoretisch gedeelte geven we in hoofdstuk 3 „Toekomstoriëntering in de praktijk” handvaten om toekomstoriëntering in de praktijk te brengen.

We hopen dat deze tekst vooral mensen zal inspireren. Iedereen die begaan is met deze problematiek nodigen we uit om ervaringen, bemerkingsen en suggesties te delen. Op die manier hopen we dit concept verder invulling te geven.

Inhoud

1	Hoe zijn we tot toekomst-oriëntering gekomen?	16	2.3	Het beginpunt: de „oorspronkelijke“ migratie	23
1.1	Wie zijn onze cliënten zonder wettig verblijf?	16	2.4	De oriënteringscirkel	25
1.2	Welke problemen stellen we vast in de hulpverlening?	17	2.5	Het eindpunt: een zinvol toekomstperspectief	27
1.3	Hoe pakken we deze problemen nu op een structurele manier aan?	18	2.6	Pijlers van toekomstoriëntering	28
1.4	Waarom werkt deze aanpak niet?	19	2.7	Afbakening binnen de hulpverlening	29
1.5	Wat leren we hier uit?	22	3	Toekomstoriëntering in de praktijk	30
2	Wat is toekomstoriëntering?	23	3.1	Houding van de hulpverlener	30
2.1	Definitie	23	3.2	Mogelijke referentiekaders voor de hulpverlening	32
2.2	Toekomstoriëntering voor wie?	23	3.3	Informereren	32
			3.4	Het verloop van toekomstoriëntering	33
			3.5	Algemene aandachtspunten	37

1 Hoe zijn we tot toekomstoriëntering gekomen?

1.1 WIE ZIJN ONZE CLIËNTEN ZONDER WETTIG VERBLIJF?

Of ze nu asielzoeker, sociaal economische vluchteling of gezinshereniger zijn, de overgrote meerderheid van de mensen die naar België komen, zijn op zoek naar een betere toekomst. Ze verlaten hun land omwille van zeer uiteenlopende redenen. Meestal gaat het

om een combinatie van push- en pullfactoren. De pushfactoren hebben vaak te maken met slechte levensomstandigheden en beperkte toekomstperspectieven. Daarnaast kunnen ook geweld, vervolging, discriminatie, medische en andere problemen mensen aanzetten om nieuwe oorden op te zoeken. Belangrijke pullfactoren zijn ongetwijfeld de tewerkstellingsmogelijkheden, het welvaartsniveau en onze sociale zekerheid, of beter gezegd, het beeld dat men hiervan heeft.

- **Asielzoekers** komen naar België voor veiligheid en stabiliteit. De overheid onderzoekt of zij voldoen aan de criteria van de Conventie van Genève of in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming. Slechts een kleine 20% wordt erkend ².

² In 2010 was het erkenningpercentage: 21,4% (vluchtelingenstatus + subsidiaire beschermingsstatus), uit: Asielstatistieken, Overzicht, Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen jan-2011, 2010 Pag. 8

- **Sociaal economische vluchtelingen** komen in de eerste plaats naar België om te werken. Sommigen willen hier hun leven uitbouwen. Anderen zijn hier om geld te verdienen om het vervolgens te investeren in hun land van herkomst. Dit kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld: achtergebleven familieleden onderhouden, een huis bouwen, een eigen zaak starten of studeren. De migratiemogelijkheden voor deze groep zijn echter heel beperkt. Sinds de migratiestop van 1974 voert België een zeer selectief beleid. Wie in België wil komen werken moet hooggeschoold, topsporter, manager, onderzoeker, ... zijn. De migratiemogelijkheden voor laaggeschoolden zijn zo goed als nihil. Voor Europeanen zijn de regels soepeler.

- **Gezinsherenigers** komen naar België om hun partner of familie te vervoegen. Soms hebben ze hiervoor ook sociaal economische motieven. Gezinshereniging is een recht maar er zijn allerlei bijkomende voorwaarden, o.a. garantie op voldoende huisvesting en een ziektekostenverzekering. De procedure begint op het Belgisch consulaat in het land van herkomst en de af te leggen weg ligt bezaaid met heel wat administratieve obstakels (visa, documenten). De eerste 3 jaar moeten gezinsherenigers samen blijven wonen, zoniet is de kans reëel dat de persoon die is overgekomen zijn verblijfsrecht verliest.

- Dan zijn er nog een aantal **specifieke groepen** zoals studenten die na hun studies niet naar hun land terugkeren, arbeidsmigranten die hun werk verliezen en niet terug willen, alleenstaande minderjarigen en slachtoffers van mensenhandel. Een kleine minderheid komt naar België om medische redenen.

Voor al deze migranten en vluchtelingen geldt dat als ze geen verblijfsrecht krijgen, het verliezen of nooit aanvragen, ze illegaal in België verblijven. De overheid kan hen een bevel geven om het grondgebied te verlaten. Doen ze dat niet, dan kunnen ze gedwongen gerepatriëerd worden.

Wat deze mensen ook gemeen hebben, is dat hun vertrek uit het herkomstland een heel belangrijke gebeurtenis was. Ze nemen afscheid van de vertrouwde omgeving en van de mensen die hen dierbaar zijn. Voor de migratie naar Europa (België) nemen ze soms grote risico's. Het hele opzet moet uiteindelijk tot een betere toekomst leiden. Voor sommige van onze cliënten is migratie een haast existentieel gegeven. Toekomstoriëntering steunt op dit inzicht. We komen hier op terug in punt 2.3.

1.2 WELKE PROBLEMEN STELLEN WE VAST IN DE HULPVERLENING?

Mensen zonder wettig verblijf komen met allerlei vragen naar de hulpverlening. Meestal gaat het over medische zorgen, huisvesting, verblijfspapieren ... Op de vele vragen hebben we zelden een bevredigend antwoord. Medische zorgen is een recht maar in de praktijk zijn er veel obstakels. Huisvesting is zelfs voor mensen die legaal in België verblijven een levensgroot probleem. En voor de gegeerde „papieren” blijken maar enkelen in aanmerking te komen.

We merken ook dat er maar weinig mensen zonder wettig verblijf zijn die een zorgenloos leventje leiden. Inkomsten verkrijgen uit arbeid is geen sinecure. Op de clandestiene arbeidsmarkt zijn de jobs bijzonder precair en uitbuiting is er eerder regel dan uitzondering. Mensen zonder wettig verblijf zijn voor veel werkgevers goedkope, flexibele en bereidwillige arbeidskrachten. Ze vullen „ad interim” de gaten op. In theorie hebben ze dezelfde arbeidsrechten als Belgen, maar in de praktijk is uitbuiting iets waar ze in het beste geval mee leren omgaan. Het werk brengt ook maar zelden voldoende op. De steun van anderen om te overleven is vaak onontbeerlijk.

Een aantal mensen moet beroep doen op noodhulp. We ontmoeten hen in de voedselbedelingen en in de noodopvangcentra voor

daklozen. Het aantal noodopvangplaatsen in Brussel is zeer beperkt en mensen mogen er dikwijls maar voor een of twee nachten ³ blijven. De opvanginitiatieven ervaren spanningen tussen deze groep en de „klassieke“ gebruikers. Een aantal mensen kan bij vrienden slapen, wat soms ook tot spanningen leidt en meestal geen duurzame oplossing is.

De Brusselse centra voor noodhulp ⁴ ervaren de situatie als problematisch. Ze klagen al jaren over het feit dat mensen zonder wettig verblijf ernstige problemen hebben met basisnoden als voeding en onderdak, maar dat er om allerlei redenen niet gewerkt kan worden aan een structurele oplossing. Ze zien hun werk t.a.v van deze groep herleid tot louter caritatieve hulp ⁵.

In onze hulpverlening zien we heel wat mensen met psychische problemen. In een aantal gevallen is er een duidelijk verband met het vertrek of de vlucht uit het herkomstland. Maar ook het overleven in de illegaliteit hier, het wachten op papieren en het leed van een mislukt migratieproject maken mensen soms letterlijk ziek. Het ene probleem werkt het andere in de hand waardoor we bij veel mensen van een multiprobleem-situatie kunnen spreken. In sommige gevallen leidt dit tot extreme armoede ⁶.

3 CAW Mozaïek Woonbegeleiding heeft als enige een opvangproject waar mensen zonder wettig verblijf kunnen verblijven met het oog op de realisatie van een zinvol en haalbaar toekomstproject (kans op regularisatie van verblijf)

4 Het gaat hier zowel om centra die behoren tot een CAW, als om bicommunautaire en Franstalige centra.

5 Verslag van de „werkgroep betreffende de overbevraging van de Brusselse sector thuislozenzorg inzake opvang van mensen zonder of met een precair verblijfsstatuut“, Bico Federatie, 2006

6 Hoofdstuk „Mensen zonder wettig verblijf. De extreme armoede van de twintigste Brusselse gemeente“ uit Gekruiste blikken, Brussels armoederapport, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, pag. 59

7 Dit doen we o.a. in jaarverslagen, armoederapporten en via het Forum Asiel en Migratie, www.f-a-m.be

Binnen de hulpverlening leidt de problematiek van mensen zonder wettig verblijf tot heel wat frustratie. In sommige diensten is meer dan de helft van het cliënteel op het onthaal illegaal in het land. De hulpverleners worden geconfronteerd met ernstige schendingen van grondrechten, maar kunnen zelden een bevredigend antwoord geven.

1.3 HOE PAKKEN WE DEZE PROBLEMEN NU OP EEN STRUCTURELE MANIER AAN?

Het is onze opdracht het algemeen welzijn van mensen te versterken. Naast een antwoord op de directe noden betekent dit ook altijd het werken aan structurele oplossingen. Dit doen we op niveau van het beleid en de hulpverlening.

We informeren de overheid over de inhumane gevolgen van haar migratiebeleid en doen voorstellen voor een realistische, adequate en humane aanpak ⁷. Dit valt verder buiten het opzet van deze tekst.

In de hulpverlening is de urgentie meestal van die aard dat we niet op een aangepast migratiebeleid kunnen wachten. De ernst van de situatie dwingt ons om na te denken of we binnen onze hulpverlening en binnen de huidige context niet meer kunnen betekenen voor de toekomstperspectieven van mensen zonder wettig verblijf.

Bij andere doelgroepen gaan we op zoek naar de factoren die de aanleiding waren voor de hulpvraag. Wie schulden heeft, kan een schuldbemiddeling krijgen (directe noden). Daarnaast wordt gekeken hoe de schulden ontstaan zijn. Op basis daarvan wordt er structureel gewerkt.

De manier waarop we tot nog toe zijn omgegaan met de problemen van mensen zonder wettig verblijf laat een heel ander

beeld zien. Wat de aanpak van de directe noden betreft is er geen verschil. Wanneer iemand met medische problemen naar onze dienst komt dan weten we precies wat we moeten doen. Bij problemen als huisvesting, loondiefstal en haperende juridische bijstand is het soms moeilijk. Maar we stellen alles in het werk om een oplossing voor deze directe noden te vinden.

Zelden of nooit vormen deze hulpvragen een aanleiding om naar de achterliggende factoren te gaan zoeken. We blijven steken in de gedachte dat deze problemen het gevolg zijn van het illegaal verblijf. En dat we misschien iets kunnen betekenen door na te gaan of de persoon aan de voorwaarden voldoet om in België een wettig verblijf te bekomen. We nemen bijna nooit het initiatief om te onderzoeken wat de drijfveer van die persoon was om naar België te komen. Hoe hij het heeft aangepakt. En of er misschien alternatieve wegen zijn om het doel te bereiken.

Wanneer iemand een legaal verblijf wil verwerven, passen we een vorm van „verblijfsoriëntering” toe. Dit betekent dat we nagaan of de persoon aan de verblijfsvoorwaarden voldoet. Die voorwaarden zijn echter niet altijd duidelijk. Vermoeden we dat hij in aanmerking komt, dan helpen we hem met de verblijfsprocedure. Meestal gaat het om een regularisatieaanvraag, maar het kan ook een tweede asielprocedure of een gezinshereniging

zijn. Als het legaal verblijf geweigerd wordt en er geen verblijfsperspectieven meer zijn, proberen we over een vrijwillige terugkeer te praten. Dit heeft echter zelden resultaat. Het lijkt alsof mensen zonder wettig verblijf er niet voor open staan.

1.4 WAAROM WERKT DEZE AANPAK NIET?

Uit onze ervaring met de vraag naar verblijfspapieren komen drie zaken naar voor:

- 1 We blijven als hulpverlener zelf steken in verblijfsoriëntering: het idee dat een illegaal verblijf alleen maar opgelost kan worden via een „ander verblijf” (legaal in België of een migratie naar elders). Het lukt ons niet om voorbij de papieren te kijken.
- 2 De cliënt lijkt vaak zelf gefixeerd op „papieren”; Hij ziet het als de sleutel voor al zijn problemen. Elke andere optie is onbespreekbaar.
- 3 Als verblijfsoriëntatie echt een poging is om op een fundamenteel niveau aan het welzijn van mensen zonder wettig verblijf te werken, dan focust het niet op wat echt belangrijk is voor de cliënt. Dat zijn volgens ons niet de papieren maar wel het migratieproject.

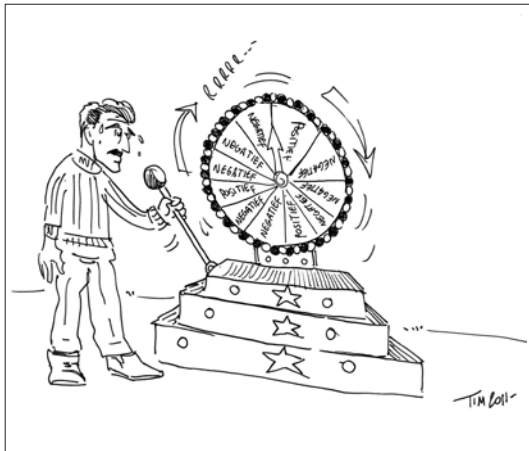
Deze laatste bemerking verwijst naar de nieuwe benadering die we in punt 1.5 zullen voorstellen.

WAAROM KIJKEN HULPVERLENERS NIET „VOORBIJ DE PAPIEREN”?

Bij hulpverleners zien we dat er verschillende factoren een rol spelen:

- Sommige hulpverleners houden vast aan de logica van de overheid die stelt dat wie niet aan de verblijfsvoorwaarden voldoet het land moet verlaten.

- Anderen vinden dat ze wel inspanningen kunnen en moeten doen om los van verblijfsdocumenten naar de motieven van mensen te peilen en van daaruit naar nieuwe perspectieven te zoeken. Maar het tijdsbestek waarin ze moeten werken laat dit niet toe. Of de organisatie waarin ze werken, voorziet geen begeleiding van mensen zonder wettig verblijf.
- Sommige hulpverleners leiden uit hun ervaring met verblijfsoriëntering af dat mensen zonder wettig verblijf niet open staan om over hun motieven te praten. Er zijn ook hulpverleners die denken dat dit een taboe is, zonder het ooit zelf geprobeerd te hebben.

- Weer anderen kijken niet voorbij „het probleem van de papieren” omdat hun cliënten er niet om vragen.
- Er zijn ook hulpverleners die ons zeggen dat ze kennis en ervaring missen. Door een gebrek aan handvaten en methodes komen ze niet verder dan de hulpvraag.

Wie zich in de drie laatste punten erkent, kan inspiratie vinden in hoofdstuk 3 „Toekomstoriëntering in de praktijk”.

In onze praktijkervaring merken we een zekere openheid om over migratiemotieven te praten. We ervaren dit zowel in het groepswerk als in de individuele begeleiding die er op volgt. Er zijn natuurlijk individuele verschillen.

De fixatie van de cliënt op „papieren” is voor ons geen reden om niet naar de onderliggende oorzaken te zoeken. En om via die weg de problemen op een meer structureel niveau aan te pakken. Dit doen we immers ook bij drugs, schulden en relatieproblemen.

WAAROM ZIJN VEEL MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF ZO GEFIXEERD OP PAPIEREN?

Mensen migreren niet naar België omdat wij hier zo’n mooie elektronische verblijfskaarten hebben. De fixatie op papieren is iets wat zich in de loop van hun verblijf in België (of Europa) ontwikkelt. Dit lijkt het meest voor te komen bij socio-economische vluchtelingen en bij vluchtelingen die vervolging vrezen maar niet erkend worden. We beperken ons hier tot de socio-economische vluchtelingen. We analyseren hun migratietraject om een beter inzicht te verweven in de manier waarop bij hen de fixatie op papieren ontstaat.

Opgelet! We gaan voor deze analyse uit van twee typische migratietrajecten die we menen te herkennen bij de socio-economische vluchtelingen in onze hulpverlening. We beseffen dat de realiteit genuanceerder is.

1. Socio-economische vluchtelingen die asiel aanvragen

Hoewel ze naar hier gekomen zijn om te werken, vragen socio-economische vluchtelingen vaak asiel aan. Ze doen dit omdat anderen dit hen hebben aangeraden (vb trafikanten), of omdat andere vluchtelingen dit ook gedaan hebben, of omdat ze het idee hebben dat dit nu eenmaal de procedure of toegangspoort is om naar België te migreren. Deze vaak weinig doordachte

beslissing kan zware gevolgen hebben voor de realisatie van hun socio-economische objectieven. Ook het welzijn van de persoon kan ernstig op de proef gesteld worden. Door een samenloop van verschillende factoren zal hun oorspronkelijke migratieproject naar de achtergrond verschuiven. In plaats daarvan gaan ze zich fixeren op het verkrijgen van „papieren“.

- Ze raken opgesloten in een procedure die een jaar of twee (of drie) kan aanslepen.
- We merken dat deze mensen zich tijdens de asielprocedure heel erg ingeperkt voelen. Ze mogen niet werken, voelen zich afhankelijk en menen hun eigen toekomst niet in handen te hebben. Hun socio-economische ambities moeten ze voorlopig aan de kant zetten.
- De hele asielprocedure, de opvang en de begeleiding zijn gericht op mensen die in België bescherming zoeken. De problematiek van de persoon wordt hierdoor verengd tot het al dan niet verkrijgen van asiel. De socio-economische migrant wordt meegenomen in een denkwereld die zijn perceptie over hoe je „echttoegang krijgt tot België zal beïnvloeden. Al tijdens de opvang wordt hij geconfronteerd met het belang van papieren. In de opvang krijgt hij een „voorlopig“ verblijfsdocument. Om echt uit de transit-situatie (de opvang) te geraken, moet een ingewikkelde procedure gevolgd worden (de asielprocedure). Daar blijken specialisten voor nodig te zijn (advocaten). Wie aan het einde van de rit erkend wordt, krijgt een „definitief“ verblijfsdocument. Dan zal men pas echt toegang krijgen tot de Belgische samenleving.

Het veel te lange verblijf in het opvangcentrum, de afhankelijkheid en de lange procedureslag eisen hun tol. Van de oorspronkelijke vitaliteit om iets met zijn leven te doen, blijft na de afwijzing vaak niet veel meer over. Het migratieproject heeft al een aanzienlijke

averij opgelopen. Een terugkeer is meestal uitgesloten, omdat men na jaren nog steeds niets van zijn ambities heeft kunnen waarmaken. Aan achtergebleven familieleden is het vaak onmogelijk om dit uit te leggen (gezichtsverlies).

Men voelt zich genoodzaakt om zijn traject in de illegaliteit verder te zetten. Van daaruit zal men op zoek gaan naar andere manieren om verblijfsdocumenten te bekomen. Uit de ervaring met de asielprocedure is duidelijk geworden dat „papieren“ de sleutel zijn tot werk en tot België.

2. Socio-economische vluchtelingen die geen asiel aanvragen

Deze socio-economische vluchtelingen laten de asielprocedure links liggen. Ze zijn naar België gekomen wetende dat ze hier clandestien zullen zijn en dat ze hard zullen moeten werken om hun objectieven te realiseren. Sommigen hebben via familie en vrienden in België of via handelspartners hun migratie kunnen voorbereiden. Anderen komen onvoorbereid en zonder netwerk in België aan. In beide groepen zijn er maar enkelen die er in slagen om voldoende geld te verdienen. Het merendeel slaagt er niet in om zijn objectieven te realiseren. Overleven in het Westen is vaak moeilijker dan aanvankelijk gedacht. Het leven is duur en de inkomsten van de clandestiene arbeid waarop ze zijn aangewezen, zijn mager en onzeker. Sommigen realiseren zich pas bij aankomst dat ze niet „legaal“ mogen werken.

We merken dat mensen het belang van „papieren“ voor het welslagen van hun migratieproject pas na verloop van tijd gaan inzien. Door het koppelingsprincipe van legaal verblijf en burgerrechten, krijgen migranten slechts toegang tot de reguliere arbeidsmarkt, de klassieke sociale verzekeringen, OCMW-uitkeringen, sociale huisvesting en andere maatschappelijke tegemoetkomingen als ze geldige verblijfsdocumenten hebben.⁸

⁸ Marie-Lou De Clerck en Aleidis Devillé, Irreguliere migratie, Werkdocument paper CeMIS Congres 15 oktober 2010, nog niet gepubliceerd

Mensen merken ook dat ze „zonder papieren” niet mee tellen. Ze voelen zich rechteloos en ervaren dat ze uitgesloten worden van het „normale” maatschappelijk leven in België.

Zo belanden ook deze mensen, net als de uitgeprocedeerde asielzoekers, in een situatie waarin ze papieren gaan aanzien als de sleutel tot de toekomst⁹. Ze ontdekken de regularisatieprocedure en leren de voordelen van een huwelijk met een Belgische partner kennen. Dit is vaak het begin van een periode van wachten en overleven „tot de papieren komen”¹⁰. Ander opties worden onbespreekbaar. Het leven komt tot stilstand. De „betere toekomst”, waarvoor ze eigenlijk gekomen zijn, verglijdt naar de achtergrond.

⁹ Mensen vertellen ons dat ze zonder papieren niets kunnen doen, dat ze geen rechten hebben en dat ze moeten overleven en wachten tot de papieren komen.

¹⁰ Assemblée des Voisin(e)s - CIRE - PTTL/Spectacle hebben in 2007 een videomontage gemaakt van mensen zonder wettig verblijf die antwoorden op de vraag "Quand les papiers arrivent". Ze werd door RIC-Foyer vertaald naar het Nederlands. Zie www.foyer.be

1.5 WAT LEREN WE HIER UIT?

- De armoedesituatie van mensen zonder wettig verblijf dwingt ons om op een structurele en toekomstgerichte manier het welzijn van deze mensen te versterken.
- Er is een direct verband tussen de problemen van deze mensen en het feit dat ze illegaal in België verblijven.
- Wanneer we deze problemen in een ruimere context plaatsen, blijven het vaak symptomen te zijn van een falend migratieproject.
- Dit verband komt vaak niet tot uiting, omdat:
  - in veel gevallen het migratieproject bij de cliënt naar de achtergrond verdwijnt.
  - er mogelijks een fixatie op papieren ontstaat.
  - de hulpverlener om verschillende redenen voor dit verband geen aandacht heeft of er niet toe komt om het te onderzoeken.

Vanuit deze bevindingen is „toekomst-oriëntering” ontstaan. De centrale gedachte is dat het welzijn van mensen zonder wettig verblijf met een falend migratieproject versterkt kan worden als er vanuit dit migratieproject gewerkt wordt naar een zinvol toekomstperspectief.

2 Wat is toekomstoriëntering?

Iedereen heeft wel eens nood aan „toekomst-oriëntering”. Dat kan gebeuren wanneer men voor een moeilijke keuze staat, bijvoorbeeld mbt een studie, een relatie of een job. Toekomstoriëntering kan ook zinvol zijn wanneer iemand met veel ambitie een bepaalde weg is ingeslagen en hij na verloop van tijd door de bomen het bos niet meer ziet. In bepaalde gevallen zien mensen zelfs helemaal geen toekomstperspectief meer en lijkt niets

nog zin te hebben. Toekomstoriëntering kan dus afhankelijk van het probleem verschillende vormen aannemen.

Voor wat de problematiek van mensen zonder wettig verblijf betreft, hebben we op basis van de bevindingen in het vorige hoofdstuk een specifieke vorm van toekomstoriëntering uitgewerkt. Deze vorm van toekomstoriëntering is gericht op mensen die ernstige problemen onder-

vinden met de realisatie van hun migratieproject. Het is een vorm van hulpverlening die nieuwe mogelijkheden verkent om het migratieproject alsnog te realiseren of om er een andere zinvolle wending aan te geven. Vanuit dit objectief wordt naar het verblijfsstatuut (legaal/illegaal) en naar het land (hier/elders) gekeken.

We geven eerst een definitie en schetsen dan het methodisch kader. Dit kader geeft schematisch het idee van toekomstoriëntering weer. Het bestaat uit een **oriëntatiecirkel** en **5 pijlers**. Het perspectief van waaruit naar migratie gekeken wordt, is dat van een project.

Als je concreet met toekomstoriëntering aan de slag wil, moet je zelf op zoek gaan naar methodieken en deze binnen dit kader toepassen. Je vindt hiervoor een aantal handvaten in hoofdstuk 3 „Toekomst-oriëntering in de praktijk“.

2.1 DEFINITIE

Toekomstoriëntering is het stimuleren en versterken van mensen zonder wettig verblijf om vanuit de oorspronkelijke migratie en op basis van hun huidige situatie, voor zichzelf een (nieuw) zinvol toekomstperspectief te realiseren.

2.2 TOEKOMSTORIËTERING VOOR WIE?

Toekomstoriëntering veronderstelt twee voorwaarden die tegelijk vervuld moeten zijn:

- De cliënt verblijft illegaal in België.
- Hij ondervindt ernstige problemen met de realisatie van zijn migratieproject.

Toekomstoriëntering kan ook zinvol zijn voor mensen met een precair verblijfsstatuut wanneer een definitief verblijf erg onzeker is. Ook mensen met een legaal verblijf kunnen ernstige moeilijkheden ondervinden bij

de realisatie van hun migratieproject, vb wanneer ze in België een bedrijf willen opstarten. Dit valt echter buiten de vorm van toekomstoriëntering die hier is uitgewerkt.

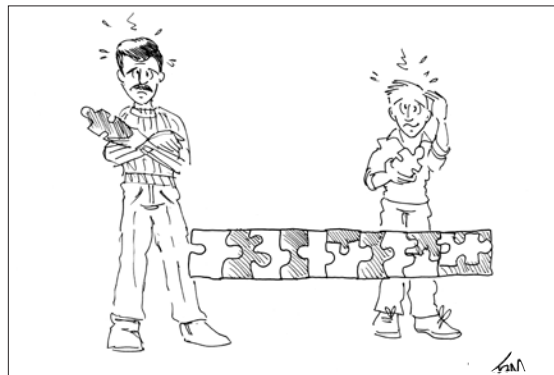
Wie illegaal in België verblijft, wordt ook met andere problemen geconfronteerd. In punt 2.7 lees je hoe toekomstoriëntering zich verhoudt tot andere vormen van hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf.

2.3 HET BEGINPUNT: DE „OORSPRONKELIJKE“ MIGRATIE

Om tot een (nieuw) zinvol toekomstperspectief te komen, willen we met het oriënteringswerk teruggrijpen naar wat voor de cliënt zelf het uitgangspunt van zijn migratie was.

Hierin onderscheiden we de volgende aspecten:

- **Toekomstperspectief:** het toekomstbeeld dat men voor ogen had
- **Migratiedoel(en) + strategie of plan:** wat men wil realiseren en hoe
- **Existentiële behoefte(n):** met het mens-zijn verbonden behoefte(n) die de cliënt via zijn migratie hoopt te vervullen

TOEKOMSTPERSPECTIEF

We benaderen migratie als een instrument om een bepaald toekomstperspectief te realiseren. Dit toekomstperspectief kan gezien worden

als het toekomstbeeld van het leven na de geslaagde migratie. Toekomstperspectief en toekomstbeeld gebruiken we als synoniemen.

We gaan er van uit dat wie zijn land verlaat een bepaald toekomstbeeld voor ogen heeft. Een vluchteling zoekt een veilige (vrije) samenleving van waaruit hij eventueel zijn politiek werk kan verder zetten. Een socio-economische vluchteling kan naar België komen in de hoop hier via werk een leven uit te bouwen dat hem in staat stelt om bijvoorbeeld westerse consumptiegoederen te kopen. Socio-economische vluchtelingen zien zichzelf soms als een instrument voor de toekomstperspectieven van hun familie en kinderen in het herkomstland. De mate waarin het toekomstbeeld concreet en expliciet is, kan in de praktijk heel verschillend zijn.

MIGRATIEPROJECT

Migratie benaderen we in toekomstoriëntering als een „project” dat bestaat uit:

- Migratiedoel(en): de zaken die de persoon verwacht via zijn migratie te kunnen realiseren
- Strategie: het plan of de manier waarop hij dit denkt te kunnen doen

Opmerking: Toekomstoriëntering veronderstelt niet dat de cliënt zelf zijn migratie als een project beschouwt.

EXISTENTIËLE BEHOEFTE

Volgens ons heeft een vlucht naar het Westen vaak te maken met het niet kunnen vervullen van een existentiële behoefte. Enkele voorbeelden:

- Politiek vluchteling: bescherming, ontplooiing
- Socio-economische vluchtelingen: financiële zekerheid, basisbehoeften zoals voeding, onderdak, medische zorgen (voor zichzelf en familie), sociale status ...

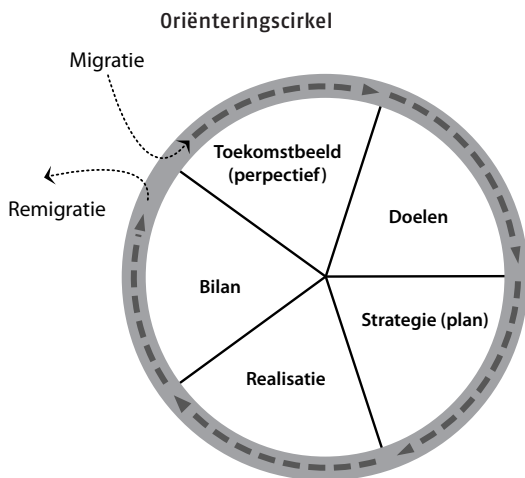
- Gezinsherenigers: sociale relaties, liefde, geborgenheid ...
- Homoseksuelen: erkenning, vrijheid, veiligheid, (zelf)ontplooiing ...
- Jongeren (studenten): (zelf)ontplooiing, vrijheid, sociale status, autonomie ...
- Vrouwen: vrijheid, veiligheid, autonomie, (zelf)ontplooiing, sociale status ...
- Avonturiers: vrijheid, autonomie ...

Existentiële behoeften zijn universeel en verbonden met het mens-zijn. Ze kunnen dus niet goed of slecht zijn. Men kan ze niet inperken of „loslaten”.

Het niet kunnen vervullen van een dergelijke behoefte en de verwachting dat dit wel zal lukken in het Westen kan de aanleiding vormen voor een „migratieproject”; Als we naar de levensomstandigheden van onze cliënten kijken, dan doet dit ons ernstig vermoeden dat bij velen het migratieproject mislukt is. Of dat er op dit vlak minstens ernstige problemen zijn. Het kan dus in toekomstoriëntering erg belangrijk zijn om oog te hebben voor die existentiële behoeften.

2.4 DE ORIËNTERINGSCIRKEL

Bij toekomstoriëntering trachten we de cliënt te versterken zodat hij opnieuw greep krijgt op zijn toekomst (empowerment, zie pijlers). Via een proces van zelfreflectie stimuleren we de cliënt om voor zichzelf een migratiebilan te maken. Op basis van dit bilan kan hij zijn migratieproject bijstellen en op die manier aan zijn toekomst werken. Soms is een heroriëntatie noodzakelijk en moet men de cirkel opnieuw doorlopen. Het hele proces is uiteindelijk gericht op het realiseren van een (nieuw) zinvol toekomstperspectief.

Het migratiebilan steunt op 3 kernvragen:

- 1 Met welk project in gedachten ben je vertrokken?
- 2 Waar sta je nu?
- 3 Waar wil je naar toe?

Opmerking: Het kan niet genoeg benadrukt worden dat het migratiebilan en de oriënteringscirkel slechts elementen uit het methodisch kader van toekomstoriëntering zijn. Ze zijn dus niet als dusdanig toepasbaar. De 3 kernvragen vormen geen vragenlijst. Ze zijn onderdeel van een (leer)proces. Het migratiebilan zal in de praktijk zelden op een eenduidig moment in de tijd gebeuren. Het opmaken ervan is een proces dat fragmentair en gespreid in de tijd verloopt. Een leerproces dat de cliënt meestal buiten de consultatiemomenten om doormaakt.

KERNVRAAG 1: MET WELK „PROJECT” IN GEDACHTEN BEN JE VERTROKKEN?

Deze vraag verwijst in de eerste plaats naar de oorspronkelijke *migratiedoelen* en naar de manier waarop de cliënt dit in België of Europa dacht te realiseren *strategie*. Daarnaast is het ook belangrijk om te weten met welk *toekomstbeeld* of *perspectief* de cliënt naar België is gekomen.

Soms is het ook noodzakelijk om de *existentiële behoefte* achter de migratiedoelen te kennen. Zie voorbeeld hieronder.

KERNVRAAG 2: WAAR STA JE NU?

Deze vraag peilt naar het leven nu en brengt dit in verband met het migratieproject. In welke mate heb je je doel bereikt? Is de geplande strategie gelukt? Welk traject heb je ondertussen in België (Europa) afgelegd? Is je doel ondertussen veranderd? Wat leer je hieruit?

KERNVRAAG 3: WAAR WIL JE NAAR TOE?

Het antwoord op deze vraag vloeit voort uit de 2 vorige vragen. Via deze weg kan de cliënt zijn *plannen*, zijn *doelen* en eventueel ook zijn *toekomstbeeld* bijstellen.

Er zijn 3 mogelijkheden:

- 1 **Plan/strategie bijstellen:** Het doel blijft behouden maar de manier waarop men het wil realiseren wordt bijgesteld. In een eerste bilan is het weinig waarschijnlijk dat de cliënt al bereid is om zijn migratiedoelen in vraag te stellen. Soms is dit ook helemaal niet nodig. De aanpassing van het plan kan minimaal zijn, bvb: van werkgever veranderen om uitbuiting te beperken. Of juist heel ingrijpend, bvb: naar een ander land migreren om daar het migratiedoel te realiseren. De moeilijkheden kunnen echter van zijn dat ze alleen aangepakt kunnen worden door aan de vooropgestelde doel(en) te raken. Omdat migratiedoelstellingen meestal voortkomen uit een existentiële behoefte(n) kan dit voor de cliënt erg moeilijk liggen. Dit kan op twee manieren.
  - 2 **Doel(en) inperken:** De cliënt neemt in dit geval genoegen met minder ambitieuze doelstellingen. Hij zal zijn toekomstbeeld moeten bijstellen.

3 **Nieuwe doelen:** Vanuit de existentiële behoefte(n) kan opnieuw nagedacht worden over de manier waarop ze vervuld kunnen worden. Dit kan mogelijks tot nieuwe wegen leiden. Men kan ook tot nieuwe doelen komen wanneer de cliënt bereid is om zijn toekomstbeeld te herzien. Voor de nieuwe of aangepaste doelen kan een nieuwe strategie (of plan van aanpak) uitgewerkt worden.

VERBLIJFSORIËTERING

In functie van wat de migrant wil bereiken kan er onderzocht worden in welk land (België of elders) en met welk verblijfsstatuut (legaal/illegaal) hij dit best kan realiseren. In dit verband is het ook belangrijk om de stand van zaken in verblijfsprocedures uit te klaren en te kijken naar de slaagkansen. Een correcte verblijfsoriëntering is belangrijk om tot een goed migratiebilan te komen.

Verblijfsoriëntering is dus niet bedoeld om de cliënt te laten beslissen over het al dan niet verder zetten van zijn verblijf in België. Het is een instrument om de cliënt inzicht te geven in de manier waarop zijn verblijfsmogelijkheden al dan niet kunnen bijdragen aan de realisatie van datgene waarvoor hij naar België/Europa is gekomen. Het is geen eindpunt, maar een stap in het proces van de hulpverlening aan mensen met een vastgelopen migratieproject.

HERORIËTERING

Om tot een zinvol toekomstperspectief te komen kan het noodzakelijk zijn om de oriënteringscirkel meermaals te doorlopen. Na een eerste oriëntatie kan de cliënt aan de slag. Het „plan” kan eventueel nog opgesplitst worden in kleine deelstappen. De realisatie kan tot nieuwe inzichten leiden. Soms is een heroriëntering noodzakelijk. Voor kleine bijsturingen van het plan is geen heroriëntering nodig, bvb van advocaat veranderen.

EEN VOORBEELD

Een cliënt wou voldoende geld verdienen om een nieuwe woning te kunnen bouwen in het land van herkomst. Het lukt hem niet. Hij werkt clandestien als manusje van alles in een restaurant, maar de inkomsten zijn onvoldoende. Hij lijdt bovendien onder de uitbuiting.

Plan/strategie bijstellen: enkele voorbeelden:

- * De conclusie van een eerste bilan zou het volgende kunnen zijn: de cliënt is tot inzicht gekomen dat hij afstand moet nemen van zijn werkgever. Dit was voor hem geen evidente beslissing. De baas was immers zijn referentiepunt in België. Hij zorgde bij zijn aankomst voor onderdak en gaf hem werk. De cliënt besluit ander werk te zoeken.
- * De cliënt blijkt aan alle voorwaarden te voldoen om in België te studeren. Hij kan na de nodige voorbereiding naar zijn land terugkeren om daar een studentenvisum voor België aan te vragen. De studie kan achteraf nieuwe mogelijkheden openen om zijn doel alsnog te realiseren.
- * Misschien heeft hij vrienden of familie in andere landen waar hij legaal of illegaal kan werken. In dat geval is het misschien beter dat hij zijn doel daar probeert te bereiken.

Doel(en) inperken:

- * Misschien is een woning financieren niet haalbaar, maar kan een opleiding in België in combinatie met een reïntegratieproject in het land van herkomst toch voldoende perspectieven bieden. Het toekomstbeeld moet in dat geval bijgesteld worden.

Nieuwe doelen:

- * Het idee om in België te komen studeren (zie hierboven) kan door de cliënt als een doel op zich ervaren worden en niet louter als een middel om later zijn huis te bouwen.
- * Het kan ook zinvol zijn om na te gaan waarom een bepaald doel zo belangrijk is. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat het bouwen van het huis met sociale status te maken heeft. Dat het een manier is om duidelijk te maken dat je het als migrant gemaakt hebt. Vanuit deze existentiële behoefte om erkenning te krijgen, kan met de cliënt gezocht worden naar een andere manier om dit in te vullen. Dit zou bijvoorbeeld een eigen zaak kunnen zijn, een diploma of een 4x4. Ook hier kan dus een opleiding in combinatie met een reïntegratieproject een uitkomst bieden. Voor de middelen om de 4x4 aan te schaffen, zal hij zelf moeten zorgen (zie „randgeval” hieronder).

De voorbeelden zijn slechts illustratief. Belangrijk is dat een nieuwe kijk op oude motieven mogelijkheden kan openen.

De cliënt of de hulpverlener kunnen andere wegen ontdekken om het migratiedoel te bereiken. Zolang het migratiedoel niet in vraag gesteld wordt, is er geen nieuwe oriëntering nodig (geen nieuw bilan). Bv de hulpverlener verneemt van een juridische helpdesk dat de cliënt mogelijks in aanmerking komt voor het statuut van staatloze. Deze piste kan naast andere gevolgd worden.

Wanneer de cliënt echter tot het inzicht komt dat zijn plan voor hem niet haalbaar is of wanneer hij het „niet meer ziet zitten” of wanneer hij om een andere reden zijn migratiedoel wil aanpassen, kan een heroriëntering aangewezen zijn. (Zie tekstkader op p. 26)

2.5 HET EINDPUNT: EEN ZINVOL TOEKOMSPERSPECTIEF

In toekomstoriëntering is het de cliënt die bepaalt wat voor hem een zinvol toekomstperspectief is. Uiteraard is de hulpverlener niet verplicht om akkoord te gaan met de keuzes van de cliënt.

We zien het als een belangrijke taak van de hulpverlener om de cliënt te sensibiliseren rond de haalbaarheid van zijn plannen. Bij verblijfsprocedures is het heel belangrijk om een onderscheid te maken tussen de juridische haalbaarheid en de psychosociale haalbaarheid. De dakloze kan een goed dossier voor regularisatie hebben (juridische haalbaarheid). Maar is het voor hem haalbaar om in de illegaliteit te overleven tot de beslissing komt (psychosociale haalbaarheid)?

Mensen kunnen soms door een mislukt migratieproces zodanig aan de grond zitten dat ze echt niet meer weten hoe hun leven nog een zinvolle invulling te geven. In dat geval moet er eerst een vorm van levensoriëntatie plaatsvinden alvorens verder te gaan met toekomstoriëntering.

SOMS IS EEN ZINVOL TOEKOMSPERSPECTIEF – VOORLOPIG – ONMOGELIJK

Mensen zonder wettig verblijf ervaren het illegaal verblijf in België soms als de enige mogelijke oplossing. Het leven in de illegaliteit hier, is soms beter dan de situatie in het herkomstland. Men voelt zich gevangen.

Een voorbeeld: Een uitgeprocedeerde asielzoeker kan niet naar zijn land terug omdat hij bang is voor represailles. Maar een normaal leven in België is ook onmogelijk omdat hij niet als vluchteling erkend werd. Deze persoon kiest dus niet echt voor België als een zinvol toekomstperspectief.

De hulpverlening kan in zo'n geval niet veel doen. We kunnen trachten om de nodige bescherming elders te vinden. Er kan ook nagegaan worden hoe actueel de dreiging nog is. Veel factoren liggen echter buiten ons bereik. Basisrechten kunnen we afdwingen, maar tot een echt zinvol leven leidt toekomstoriëntering in dit geval niet. Of toch voorlopig niet. De situatie kan immers veranderen.

RANDGEVAL

Voor sommige socio-economische vluchtelingen is de migratie naar België maar een instrument om een zinvol toekomstperspectief in hun land van herkomst te realiseren (vb via een eigen zaak). Wanneer dit niet lukt omdat ze bijvoorbeeld geen werk vinden, dreigt hun migratieproject te mislukken en kan toekomstoriëntering dus aangewezen zijn.

Het is echter mogelijk dat de cliënt blijft vasthouden aan het idee om in België via clandestiene tewerkstelling voldoende geld te verdienen. In dit geval blijven we openstaan voor oriëntering op niveau van het migratiedoel (inperken, of nieuw doel). Maar we werken niet mee aan het opstellen of uitwerken van plannen om voldoende geld te verdienen. Het is best mogelijk dat de cliënt na verloop van tijd

van zijn plannen afziet. Toekomstoriëntering kan dan opnieuw kansen bieden.

2.6 PIJLERS VAN TOEKOMSTORIËNTERING

AUTONOMIE

Toekomstoriëntering gaat uit van de kracht en de autonomie van de cliënt. Hij bepaalt zelf hoe hij zijn migratieproject verder zal vormgeven. Dit verhindert niet dat ook familie, vrienden of „de gemeenschap“ hierin een rol kunnen spelen. De hulpverlener ondersteunt de cliënt en faciliteert het oriënteringsproces. Hij heeft dus ook een zeker aandeel in het proces dat de cliënt doormaakt. Het is echter in geen geval aan de hulpverlener om te bepalen wat een zinvol toekomstperspectief voor de cliënt is. Een perspectief zal ook pas duurzaam zijn als het door de cliënt zelf als zinvol ervaren wordt.

ZELFREFLECTIE

Geen toekomstoriëntering zonder zelfreflectie. Via deze weg motiveren we de cliënt om:

- zich bewust te worden van veronderstellingen en verwachtingen die mogelijks aan zijn toekomstbeeld ten grondslag liggen.
- zich bewust te worden van de manier waarop hij „papieren“ in verband brengt met zijn migratiedoelen.
- te zoeken naar wat voor hem in zijn migratieproject echt belangrijk is.
- na te denken over mogelijke (nieuwe) toekomstperspectieven.

EMPOWERMENT

Empowerment is voor ons een verzamelterm voor alle inspanningen die mensen versterken opdat ze (opnieuw) greep zouden krijgen op

hun toekomst. Dit is een belangrijke voorwaarde om een vastgelopen migratietraject weer vlot te trekken. Afhankelijk van de situatie zal empowerment in toekomstoriëntering een verschillende invulling krijgen, bijvoorbeeld werken aan: veerkracht, zelfvertrouwen, kennis, competenties of het verbeteren van het netwerk. Zelfreflectie is zelf ook een manier om versterkend te werken.

„Met empowerment“ willen we mensen niet dwingen of aansporen. We trachten wel het vermogen te prikkelen om na te denken over de eigen situatie.

CORRECTE INFORMATIE

We zien objectieve en correcte informatie als een belangrijke voorwaarde om tot een zinvol toekomstperspectief te komen. Dit is een belangrijk aandachtspunt voor hulpverlening:

- Zelf objectieve en betrouwbare informatie verstrekken, of hiervoor doorverwijzen.
- Mensen wegwijs maken om zelf deze informatie te vinden, desgevallend aan de nodige competenties werken.
- Mensen inzicht bieden in de betrouwbaarheid van hun bronnen.

MAATWERK

We achten het niet wenselijk om voor de toepassing van toekomstoriëntering een stappen-plan op te maken. De realiteit is daarvoor veel te complex. De oriëntatiecirkel en de 5 pijlers Vormen het methodisch kader van toekomstoriëntering. Binnen dit kader is het aan de hulpverlening om via de handvaten die we in hoofdstuk 3 „Toekomstoriëntering in de praktijk“ aanreiken, een begeleiding op maat uit te werken.

2.7 AFBAKENING BINNEN DE HULPVERLENING

Toekomstoriëntering is maar een aspect van de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf. Ze bestaat dus naast andere vormen van hulpverlening. Enkele voorbeelden om het onderscheid te illustreren.

- Voorbeeld 1: Iemand zonder wettig verblijf komt naar de hulpverlening met de **vraag om een regularisatieaanvraag in te dienen**. Hij lijkt aan de criteria te voldoen. Er zijn verder geen indicatoren die wijzen op een problematisch migratieproject. We helpen hem om een regularisatieaanvraag in te dienen. Dit is een vorm van juridische bijstand maar geen toekomstoriëntering.
- Voorbeeld 2: **Een socio-economische vluchteling heeft problemen met zijn huisbaas**. In dat geval kan hij geholpen worden met informatie, bemiddeling of juridische bijstand.

Wordt hij echter op straat gezet omdat hij de huur niet meer kon betalen dan is er misschien sprake van een falend migratieproject en kan toekomstoriëntering zinvol zijn.

- Voorbeeld 3: **Een socio-economische vluchteling heeft rugklachten**. We sturen hem naar de dokter en helpen hem met de procedure voor dringende medische hulp. Zijn migratieproject komt niet onmiddellijk in het gedrang. Mogelijks zijn de rugklachten in verband te brengen met het werk dat hij verricht. Hoe zwaar is het werk? Kan hij dit

nog lang vol houden? Zijn er ook psychische klachten? Is er een verband tussen beide? Heeft dit (indirect) met het illegaal verblijf te maken? Toekomstoriëntering kan in dergelijke gevallen zinvol zijn. Het is zeker aangewezen

wanneer hij door de rugproblemen zijn werk verliest, geen ander werk vindt en niet kan terugvallen op de steun van anderen.

- Voorbeeld 4: **De asielaanvraag van een koppel wordt afgewezen**. De vrouw vertelt dat ze in haar land verkracht werd door soldaten. Ze lijdt nog steeds onder de gevolgen van het trauma. Terugkeren wil ze niet. Dankzij de inkomsten van haar partner overleven ze in de illegaliteit. De vrouw voelt zich echter niet veilig. Ze is bang om teruggestuurd te worden. Traumaverwerking is zeker aangewezen. Maar ook toekomstoriëntering. Het migratieproject, de zoektocht naar een veilige haven, dreigt elk moment te mislukken door een uitwijzing.
- Voorbeeld 5: Een niet-Europese man huwt met een Belgische vrouw en komt zich met haar in België vestigen. **Na een jaar is de relatie ontwricht en staat de man op straat**. Omdat hij niet meer samenwoont met zijn echtgenote verliest hij zijn verblijfsrecht. Als de partners daartoe bereid zijn, kan de hulpverlening via een relatiebemiddeling een verzoening faciliteren. Is de scheiding definitief dan moet de man in principe terugkeren naar zijn land. Wil hij dat niet omdat hij eigenlijk (ook) een **socio-economisch motief** had voor zijn migratie dan is er sprake van een falend migratieproject en kan toekomstoriëntering zinvol zijn.

3 Toekomstoriëntering in de praktijk

In dit deel vind je handvaten en instrumenten om toekomstoriëntering in de praktijk om te zetten. Met deze bundeling willen we verder bouwen op de ervaring en expertise van hulpverleners en deze aanvullen met ideeën betreffende toekomstoriëntatie zoals die binnen onze praktijk naar voor kwamen.

Waar gaat deze bundel dieper op in?

- Houding van de hulpverlener
- Inspirerende en ondersteunende referentiekaders
- Het belang van informeren
- Het verloop van toekomstoriëntering en de mogelijke heroriëntering
- Algemene aandachtspunten

De concrete fiches van de praktijkinstrumenten waar naar verwezen wordt, zijn te vinden op het „Kennisforum voor de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf“¹¹. Deze vormen een eerste aanzet en zullen worden aangevuld naargelang de praktijkervaring met toekomstoriëntering toeneemt.

3.1 HOUDING VAN DE HULPVERLENER

WAT BETEKENT TOEKOMSTORIËNTERING VOOR JE EIGEN POSITIE EN VISIE?

Ben je je bewust van je eigen visie ten opzichte van mensen zonder wettig verblijf en ten opzichte van toekomstoriëntering?

Vragen die je jezelf kan stellen, zijn:

11 Meer informatie over dit forum op www.foyer.be > doelgroepen > vluchtelingen > Aanbod
Toegang kan je aanvragen via dirk.vandaele@foyer.be

- Wie ben ik binnen het proces van toekomstoriëntering?

De hulpverlener heeft een rol als facilitator die versterkt en stimuleert. Je helpt mensen op weg en creëert en ondersteunt de voorwaarden zodat ze ook zelfstandig verder kunnen gaan. Cliënten dienen op de hoogte te zijn van deze rol zodat er geen onrealistische verwachtingen over de mogelijkheden van de hulpverlening ontstaan. Duidelijk grenzen afbakenen, bvb „ik zal nooit helpen met het zoeken naar een clandestiene tewerkstelling“, is hierbij cruciaal.

- Zie ik naast legaal verblijf en terugkeer andere pistes?

Toekomstoriëntering gaat een stap verder dan verblijfsoriëntering en impliceert het zien van verschillende mogelijke wegen om het toekomstperspectief en het toekomstplan van de cliënt vorm te geven. Een illegaal verblijf waarbinnen bvb gewerkt wordt aan competenties (zelfontplooiing) die op termijn eventueel in het land van herkomst kunnen worden ingezet, maar evengoed een verder illegaal verblijf in België kunnen ondersteunen, is een voorbeeld hiervan. Een bereidheid om naast de gekende pistes ook andere mogelijkheden te verkennen, is cruciaal.

- Wat zie ik als zinvol toekomstperspectief en hoe verhoudt dit zich tot wat mijn cliënt hieronder verstaat?

Als hulpverlener kan je niet op voorhand voorspellen en nooit in de plaats van de cliënt uitmaken wat een zinvol toekomstperspectief betekent. Je kan wel vanuit je ervaring een realistische blik werpen op ideeën die door de cliënt worden naar voor geschoven. Elementen en meningen die door de hulpverlener worden aangereikt zijn zinvol als ze het blikveld van de cliënt helpen verruimen, ze zijn geenszins bedoeld om de cliënt in een bepaalde richting te duwen.

WAT BETEKENT TOEKOMSTORIËTERING VOOR JE MANIER VAN WERKEN?

Toekomstoriëntering is een proces waarbij je als hulpverlener creatief en zoekend moet inspelen op mogelijkheden die zich aandienen.

Vragen die je jezelf kan stellen, zijn:

- **Zijn er basisvoorwaarden vooraleer te beginnen aan toekomstoriëntering?**

Je kan altijd toekomstgericht tewerk gaan door hulpvragen waar personen mee komen te kaderen binnen een breder perspectief van verleden – heden – toekomst en door cliënten te ondersteunen om doordachte keuzes te maken. Expliciete gesprekken die verdergaan dan de aanvankelijke hulpvraag en ook het verleden en de toekomst behandelen en in vraag stellen, vergen wel een degelijke vertrouwensbasis en een gevoel van veiligheid en rust in het contact tussen hulpverlener en hulpvrager. Symbolisch uitgedrukt: „hoe langer een begeleiding, hoe verder je met iemand vooruit en achteruit kan kijken“; Om dit vertrouwen op te bouwen is het belangrijk om je in de belevingswereld van de persoon te kunnen inleven. Alleen zo kan je de juiste vragen stellen.

- **Wanneer voel ik aan dat ik iets „bereikt“ heb binnen mijn hulpverlening?**

Toekomstoriëntering heeft een bepaald doel namelijk het stimuleren en versterken van mensen zonder wettig verblijf opdat ze voor zichzelf tot een zinvol toekomstperspectief

kunnen komen. De weg hiernaartoe is een proces waarbinnen ook waardevolle dingen kunnen worden bereikt. Zo is het bvb al een grote stap om mensen zonder wettig verblijf even de tijd en ruimte te geven om na te denken over hun situatie. Hen een pauze laten inlassen in hun leven, zonder dat er zelfs maar hoeft in te worden gegaan op een mogelijke oplossing.

- **Op welke termijn dien ik „vooruitgang“ te hebben geboekt?**

Het vergt geduld om mensen ertoe aan te zetten om na te denken over de toekomst. Toekomstgesprekken kunnen immers veel van de cliënt eisen, zeker indien het bilan wordt opgemaakt en bestaande toekomstbeelden en –plannen worden herbekeken. Respecteer daarom het ritme en de grenzen van de cliënt, bvb wanneer hij aangeeft niet verder te willen ingaan op een bepaald onderwerp.

- **Hoe breng ik soms confronterende informatie of gespreksonderwerpen aan bij de cliënt?**

Elke cliënt is anders en afhankelijk hiervan zal je dit op een andere manier of op een ander moment moeten aanbrengen. Het is wel belangrijk om durf te hebben. Durf om bepaalde vooronderstellingen van de cliënt in vraag te stellen. Durf om even niet met de bril van de cliënt te kijken die bvb enkel „papieren“ als oplossing ziet. Durf om andere ideeën of gespreksonderwerpen aan te reiken en samen na te gaan welke perspectieven daar liggen. Dit vergt een creatieve en positieve ingesteldheid van de hulpverlener.

- **Hoe ga ik om met vragen waar ik zelf geen pasklaar antwoord op heb?**

Als hulpverlener kan je praten vanuit je ervaring. Duid dan ook dat je antwoord slechts gegeven is vanuit deze ervaring. Onrealistische verwachtingen en valse hoop kunnen toekomstoriëntering immers grondig in de war sturen. Indien je over iets niet zeker bent, communiceer dit dan eerlijk en duidelijk en zoek deskundig advies.

3.2 MOGELIJKE REFERENTIEKADERS VOOR DE HULPVERLENING

Met referentiekader bedoelen we een theorie of model dat helpt om inzicht te krijgen in de situatie van de cliënt. Deze theorie kan de invalshoek betekenen van waaruit je je hulpverlening opzet, maar kan evengoed een reflectie-instrument vormen dat je er even kan bijnemen indien het hulpverleningsproces bvb blokkeert, je extra inspiratie nodig hebt, ... Onderstaande lijst kan uiteraard nog worden aangevuld.

Veerkracht

Veerkracht gaat over de mate waar-in iemand „terugveert” of „herstelt” na het ervaren van externe stressoren. In tegenstelling tot draagkracht waarin louter bekeken wordt in welke mate iemand in staat is om externe stressoren te verdragen, gaat veerkracht over het moment waarop die externe stressoren wegvallen; welke factoren leiden tot het terug opnemen van het leven? Binnen toekomst-oriëntering kunnen deze factoren handig zijn om in je achterhoofd te houden indien je bij je cliënt wil nagaan of er voldoende mentale ruimte is om over de toekomst na te denken.

Stages of change model

Dit is een motivationeel model dat gebruikt wordt om gedragsveranderingen in kaart te brengen. De basisidee is dat mensen bij gedragsverandering verschillende stadia doorlopen. Deze verklaren de verschillen in „bereidheid” en het „klaar zijn” om gedrag te veranderen. Je kan dit schema gebruiken om na te gaan waar de cliënt zich momenteel bevindt op vlak van bereidheid tot veranderen, op vlak van het zien van andere mogelijke wegen die kunnen worden ingeslaan. Zo kan je het tempo van de cliënt beter inschatten en afhankelijk van de fase waarin hij zich bevindt werken aan bewustwording van andere perspectieven, werken aan een gevoel van controle over het eigen leven, werken

aan de eventuele moeilijkheden die gepaard gaan met een mogelijk perspectief ...

- **Oriënteringscirkel:** zie 2.4
- **Vragenlijst:** een vragenlijst kan een handig hulpmiddel vormen om aan toekomst-oriëntering te doen. Het is niet de bedoeling om in één of meerdere gesprekken alle vragen lineair te overlopen, ze dienen als inspiratiebron en handvat voor de hulpverlener.

Meer informatie over deze referentiekaders vind je op het „Kennisforum”.

3.3 INFORMEREN

Het is belangrijk dat cliënten een realistisch beeld krijgen van wat er al dan niet mogelijk is binnen hun specifieke situatie. Foutieve of onvolledige informatie kan leiden tot onrealistische verwachtingen en dus tot onrealistische toekomstperspectieven of toekomstplannen.

Vragen waar ze een duidelijk antwoord moeten op krijgen zijn onder andere:

- Wie kan in België een legaal verblijf bekomen?
  - *Wie komt in aanmerking om asiel aan te vragen?*
  - *Wanneer heeft een regularisatieaanvraag slaagkans?*
  - *Hoe zit het met verblijfsmogelijkheden via werk?*
  - *Of via een studentenstatuut?*
  - *Of via gezinshereniging?*
  - ...
- Wat zijn de mogelijke consequenties van illegaal verblijf in België?
- Wat zijn rechten van mensen zonder wettig verblijf?

- Welke re-integratieondersteuning bestaat er voor mensen die willen terugkeren?

Je moet ook aandacht hebben voor de informatie waar de cliënt al over beschikt. Vanuit welke bron komt de informatie? Is deze correct en volledig? Is het nodig om de cliënt te ondersteunen in het verwerven van informatie? Heeft hij een voldoende kritische houding ten aanzien van informatiebronnen?

Indien de cliënt bvb plots te horen krijgt dat vrienden of kennissen papieren krijgen, zal hij zich terecht de vraag stellen of hij toch niet beter een aanvraag had ingediend. De hulpverlener dient de situatie dan duidelijk te kaderen. De cliënt moet eveneens duidelijkheid krijgen over het mandaat van de hulpverlener en de ethische code van de organisatie waarbinnen deze werkt.

Een belangrijke nuancering hierbij is dat het voor sommige thema's moeilijk is om duidelijk te informeren. Theorie en praktijk liggen soms ver uiteen. Zo is het erg moeilijk om in te schatten of een regularisatieaanvraag slaagkans heeft, ontbreekt het vaak aan eenduidige reglementering, enzovoort. Je moet de cliënt informeren over die onduidelijkheid.

De nood aan correct informeren wil niet zeggen dat enkel specialisten in vreemdelingenrecht op een constructieve wijze aan toekomstoriëntering kunnen doen. Er bestaan hulpbronnen (zie tabel hieronder).

Eventueel kunnen mensen doorverwezen worden naar gespecialiseerde diensten zoals juridische diensten of advocaten. Na dit bezoek kan samen worden bekeken wat de verdere stappen zijn.

3.4 HET VERLOOP VAN TOEKOMSTORIËNTERING

Het verloop van toekomstoriëntering kan grofweg zo geschetst worden:

- Verkennend polsen naar de nood en mogelijkheid om rond het verleden en de toekomst te werken.
- Explicietere reflectie op het verleden en de toekomst.
- Realisatie of een eventuele heroriëntering van het toekomstperspectief.

Deze volgorde is theoretisch. Het kan noodzakelijk zijn om op een bepaald moment een paar stappen terug te nemen. Bvb: wanneer de

SOORT INFORMATIE?	WAT?	HOE TE VINDEN?	ORGANISATIE
Vreemdelingen- en vluchtelingenrecht	Website en telefonische helpdesk per regio	www.vreemdelingenrecht.be (doorklikken naar „rechtshulp”)	Kruispunt Migratie - Integratie
Themafiches betreffende rechten, mogelijkheden en beperkingen voor MZWV	Infogids 2009	Gratis te downloaden op www.kruispuntmi.be (doorklikken op „publicaties”)	Kruispunt Migratie - Integratie
Vragen en uitwisseling van ervaring mbt de situatie van MZWV	Kennisforum [*]	Op uitnodiging, aan te vragen bij dirk.vandaele@foyer.be	Integratiecentrum Foyer

^{*} Meer informatie over dit forum op www.foyer.be > doelgroepen > vluchtelingen > Aanbod
Toegang kan je aanvragen via dirk.vandaele@foyer.be

bereidheid om samen rond de toekomst na te denken op de helling komt te staan, wanneer elementen in de huidige levenssituatie van de cliënt de reflectie over de toekomst verhinderen en eerst moeten worden „opgelost“, ...

De hulpverlener dient zelf in te schatten waar hij voor die bepaalde persoon kan inspringen in het verloop van toekomstoriëntering. Sommige cliënten zijn bvb onvoldoende op de hoogte van wie een legaal verblijf kan bekomen, anderen zijn wel op de hoogte. Sommigen hebben al nagedacht over stappen die ze kunnen zetten naar de toekomst toe, anderen wachten af, ... De hulpverlener moet ook een aangepaste methodiek vinden. Sommige mensen zijn gealfabetiseerd, ander niet. Sommige mensen willen ervaringen delen in groep, anderen niet. Sommigen zijn creatief, anderen worden hierdoor afgeschrikt, ...

VERKENNING

Sleutelmoment: de cliënt komt met een hulpvraag bij de hulpverlening terecht.

Hulpverlening start met een hulpvraag. Die vormt de reden waarom de cliënt op dat ogenblik bij de hulpverlening aanklopt. Bij mensen zonder wettig verblijf gaat deze hulpvraag meestal om een directe nood (Hoe regel ik een doktersbezoek? Waar vind ik onderdak? ...). De hulpvragen in verband met de toekomst beperken zich tot vragen over de weinige mogelijkheden die er zijn tot het bekomen van papieren (Kan ik papieren krijgen als ik een arbeidscontract heb? Hoe zit het met de regularisatieaanvraag die mijn advocaat vorig jaar al doorstuurde? ...). Toekomstoriëntering is met andere woorden zelden een expliciete vraag.

Als de vraag niet expliciet gesteld wordt, is het aan de hulpverlener om na te gaan of het voor de cliënt zinvol is om aan de hulpverlening een luikje toekomstoriëntering

te koppelen. Een criterium hiervoor is: houdt de hulpvraag van de cliënt verband met zijn migratieproject? Een voorbeeld:

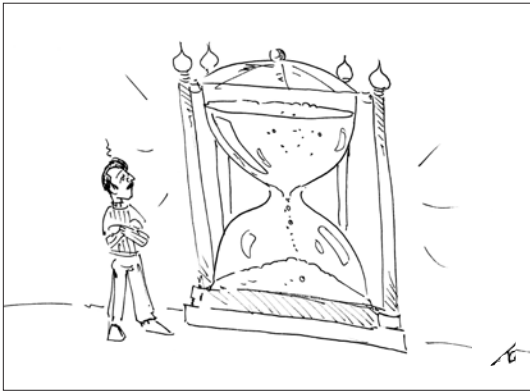
- Een persoon die medische regularisatie wil aanvragen en die vertelt dat zijn medische problematiek de reden vormde waarvoor hij naar Europa is gemigreerd, geeft een duidelijke link aan tussen hulpvraag en migratieproject. Er moet een goed dossier worden samengesteld en de persoon kan voorbereid worden op een aanvankelijk tijdelijk en na verloop misschien definitief verblijf in België. Indien een persoon regularisatie op basis van medische redenen wil aanvragen omdat hij mensen kent die hierdoor een tijdelijk verblijf hebben gekregen en hij dit ook wel wil proberen, moet de hulpverlener duidelijke informatie geven. Aangeven dat je het als hulpverlener samen met de cliënt wil hebben over de eigenlijke reden waarom de persoon gemigreerd is, is in dit geval zinvol.

De hulpvraag kan dus gekaderd worden in een geheel van verleden — heden — toekomst. Het stellen van de „waarom“ vraag is hierbij een aanrader. Hierdoor wordt de cliënt gestimuleerd om bepaalde keuzes en veronderstellingen door te denken.

Enkele voorbeelden:

- Wanneer een persoon vraagt om een opleiding te kunnen volgen, kan je de vraag kaderen: Hoe komt het dat je op zoek bent naar een opleiding? Wat wil je ermee bereiken? Welke opleidingen heb je in je land van herkomst of in andere landen al doorlopen? Wil je er iets mee gaan doen in België of elders?
- Wanneer een persoon vraagt om de stand van zaken van een regularisatieaanvraag na te gaan bij de Dienst Vreemdelingenzaken, kan je de wachttijd waarmee dit gepaard

gaat invullen door het dossier samen eens te bekijken. Als het een sterk dossier is, kan je het hebben over plannen voor „als de papieren komen“. Als het om een minder sterk dossier gaat, kan je dat meedelen en samen nadenken over „wat doen als de papieren niet komen“.

Overige indicatoren die aantonen dat toekomstoriëntering zinvol kan zijn:

- De cliënt heeft een passieve houding, minimaliseert zijn mogelijkheden of is nihilistisch („het heeft toch allemaal geen zin“).
- De cliënt heeft alle hoop gevestigd op een verblijfsaanvraag die volgens de hulpverlener weinig kans op slagen heeft.
- De cliënt streeft naar een onhaalbaar ideaal.
- De cliënt denkt en handelt enkel op korte termijn.
- De cliënt geeft aan zich „geblokkeerd“ te voelen in zijn leven.

Een hulpmiddel als Google Earth (zie „Kennisforum“) kan worden ingezet als ijsbreker en als manier om te polsen naar bereidheid om het te hebben over het land van herkomst en migratieredenen.

Op het einde van deze verkenning, kan de hulpverlener aangeven dat de cliënt altijd welkom is indien die het iets diepgaander wil hebben over zijn migratieproces en over de toekomst.

REFLECTIE: NADENKEN OVER HET VERLEDEN EN DE TOEKOMST

Sleutelmoment: de hulpverlener krijgt het mandaat van de cliënt om rond het verleden en de toekomst te werken.

In deze fase wordt het migratieproject bekeken aan de hand van de drie kernvragen, namelijk: Met welk plan of doel ben je vertrokken? Waar sta je nu? Waar wil je naartoe?.

Hierbij is het belangrijk om in te schatten hoe gemotiveerd mensen zijn om hierover na te denken. Soms spreekt dit voor zich, bvb iemand geeft aan het nu echt eens te willen hebben over de toekomst en wat er al dan niet mogelijk is. Maar veelal moet je als hulpverlener inschatten hoe de persoon staat tegenover het in vraag stellen van het oorspronkelijk migratiedoel, het opmaken van het bilan, ... Referentiekaders hiervoor zijn het stages of change model (motivatie), de oriënteringscirkel (migratiebilan) en de vragenlijst (zie 3.2).

Meer informatie over de hieronder opgesomde methodieken vind je op het „Kennisforum“.

Algemene methodieken die aanzetten tot reflectie zijn:

- Oriëntatiecursus Meeting (groep)
- Brief aan mezelf (individueel)
- Tijdslijn (individueel of in groep)
- Plan B (individueel of in groep)

Thematische methodieken die aanzetten tot reflectie zijn:

Land van herkomst

- Google Earth en Google Afbeeldingen
- Ecogram

Dagbesteding

- Fotomethodiek

Sociaal netwerk

- Ecogram (in kaart brengen mogelijke hulpbronnen)
- Fotomethodiek

De zelfreflectie kan leiden tot een zinvol toekomstperspectief en eventueel tot een aanzet van realisatie (het plan). Betreffende dit toekomstbeeld en het plan kunnen kritische vragen gesteld worden vanuit het oogpunt van de cliënt: Zijn alle mogelijkheden tot het realiseren van dit toekomstperspectief bekeken? Zijn er nog andere mogelijkheden die verkend kunnen worden? ... Maar ook vanuit het oogpunt van de hulpverlener: Vind ik vanuit mijn praktijkervaring dat de cliënt een realistisch toekomstplan naar voor schuift? Waarom vind ik dat en hoe breng ik dat aan bij de persoon die ik begeleid? Zijn er nog andere mogelijkheden om zijn toekomstperspectief te bereiken en indien niet, in hoeverre is mijn cliënt bereid dit te herdenken? ...

Het is voor de hulpverlener niet gemakkelijk om een ondersteunde rol aan te nemen ten aanzien van een toekomstplan waarin hij zelf weinig mogelijkheden ziet. Vaak gaat het om mensen die een regularisatieaanvraag willen indienen maar waarvan we met grote zekerheid kunnen zeggen dat het antwoord negatief zal zijn. De hoop om via deze weg papieren te bekommen, is soms zo groot dat toekomstoriëntering op dat moment weinig effect heeft. Het is echter geen goed idee om de cliënt dan aan zijn lot over te laten. De cliënt zal ongetwijfeld in een moeilijke situatie belanden wanneer ons vermoeden bevestigd wordt. Verdere toekomstoriëntering kan dan aangewezen zijn.

REALISATIE EN EVENTUELE HERORIËTERING

Sleutelmoment: de cliënt heeft een toekomstperspectief voor ogen dat hij als zinvol en haalbaar ervaart.

Nu gaan de hulpverlener en de cliënt na hoe het toekomstperspectief kan worden gerealiseerd. Een handige tip hierbij is het voorstellen van deze realisatie als een project, iets dat bestaat uit deelstappen. Je kan in kaart brengen welke weg er is afgelegd en welke er nog moet worden afgelegd. Indien je dit laatste samen opsplijst, verkrijgt de cliënt een realistisch beeld van de af te leggen weg en meer greep op de situatie via de verschillende, kleinere stapjes die hij al kan zetten.

Volgende situaties tonen aan dat het van belang is om mensen tijdens de realisatie van hun plannen te blijven opvolgen of om ten minste contact te houden:

- Een cliënt kan kiezen om via een illegaal verblijf zijn toekomstperspectief te realiseren. Die keuze wordt gerespecteerd maar er moet blijvend aandacht gaan naar ondersteuning van de persoon. Dit kan het op termijn mogelijk maken om het proces van toekomstoriëntering opnieuw op te nemen.
- Om hun toekomstperspectieven te realiseren, nemen mensen zonder wettig verblijf vaak wegen met weinig slaagkansen, zoals regularisatie, tweede asielaanvraag, huwelijk, ... Maar ook wanneer er wel duidelijke slaagkansen zijn, blijft de uitkomst onzeker. Zo is de uitkomst van een regularisatieaanvraag nooit op voorhand te voorspellen, worden er ook oprechte huwelijken geweigerd ...
- Sommige personen kunnen misbruik maken van de precaire situatie van de cliënt, anderen menen te weten wat goed is voor hem of kennen een „wonderadvocaat“; Ook de media en de informatie uit het herkomstland beïnvloeden de cliënt. Door misleiding,

onwetendheid of verkeerd begrepen informatie kan de cliënt zijn gekozen toekomstperspectief of de weg daar naar toe, wijzigen.

- De cliënt kiest zelf om een bestaand toekomstplan te verlaten of omstandigheden dwingen hem hiertoe bvb een regularisatieaanvraag die wordt afgewezen, familiale redenen die terugkeer aanmoedigen, ...

Het voordeel van toekomstoriëntering is dat het ruimte laat voor een eventuele heroriëntering. De cliënt voelt dat de hulpverlener aandacht en erkenning geeft aan zijn migratieproject en de onderliggende existentiële behoeftes. Hij krijgt inzicht in het onderscheid tussen die behoefte, het migratieproject, de gekozen doelen en de gekozen strategieën. Daardoor weet hij dat niet alles staat of valt met het verblijfsperspectief. Zijn regularisatieaanvraag kan afgewezen worden en dat zal hij ongetwijfeld als een ernstige tegenslag ervaren, maar hij weet dat het een middel was om zijn toekomstperspectief te realiseren, om zijn behoefte te vervullen. En dat is wat echt belangrijk is voor hem.

Indien de cliënt aangeeft te willen stoppen met toekomstoriëntering, ga je best op zoek naar de reden hiervan. Die hoeft immers niet negatief te zijn, maar kan ook wijzen op het feit dat de persoon voldoende kracht heeft opgebouwd om zijn eigen leven verder vorm te geven. Gaat het om een eerder negatieve ervaring, dan kan je de begeleiding tijdelijk stoppen en aangeven dat die opnieuw wordt opgenomen als de cliënt daar behoefte aan heeft. In elk geval hoeft het einde van de toekomstoriëntering niet het einde te betekenen van andere aspecten van hulpverlening, zoals het verzekeren van basisrechten en traumaverwerking.

3.5 ALGEMENE AANDACHTSPUNTEN

SOCIAAL NETWERK

Een persoon is geen onafhankelijk individu. Veel mensen vertrekken op hun eentje naar Europa, maar dit hoeft niet te betekenen dat ze de banden met het thuisland volledig doorknipten. Ook onderweg en op de nieuwe verblijfplaats komen contacten tot stand. Soms wordt ook contact gezocht met familie die zich al in het land van aankomst bevindt.

Het is belangrijk om met de cliënt een zicht te krijgen op wat relevante anderen vinden en verwachten van de migratie en het toekomstplan. Voorbeelden:

- De realisatie van een terugkeer die niet gedragen wordt door de familie in het land van herkomst vergt een andere aanpak dan een terugkeer waarbij de persoon met open armen zal worden ontvangen.
- Wanneer iemand in zijn huidige leven veel steun ondervindt van een groep vrienden, maar een toekomstperspectief naar voor schuift dat zal worden afgekeurd door diezelfde groep, dien je mogelijke gevolgen in te schatten die de realisatie van dit toekomstperspectief met zich kan meebrengen.

Bovenstaande voorbeelden geven niet aan dat het perspectief dan nutteloos wordt, maar ze onderstrepen de noodzaak van het in kaart brengen van het sociaal netwerk van de cliënt. Dan kan bekeken worden wie voor de cliënt belangrijk is en waarom. Je kan ook de vraag stellen hoe dit netwerk verder kan worden aangewend, waar bevinden zich met andere woorden steunfactoren in het netwerk. Het opstellen van een ecogram (zie „Kennissforum”) kan hiervoor een hulpmiddel zijn.

LAND VAN HERKOMST

Het land van herkomst vormt een belangrijk thema voor mensen zonder wettig verblijf; ze verlieten hun familie en kennissen, lieten hun vertrouwde omgeving achter zich, ... Contact met het land van herkomst is een element dat aandacht verdient vanaf de verkennende fase. Het opnemen van dit thema betekent voor sommigen om voor het eerst sinds langere tijd opnieuw in contact te treden met familie en vrienden, voor anderen betekent dit het praten over oorspronkelijke migratiemotieven, voor nog anderen het praten over een eventuele terugkeer ... De hulpverlener kan hierbij een rol opnemen door informatie te geven over de verschillende kanalen die je kan inschakelen om in contact te komen met mensen en organisaties in het land van herkomst. Een hulpmiddel hiervoor is Google Earth.

DOORVERWIJZEN

Doorverwijzen is soms noodzakelijk, bvb bij interesse in een terugkeerprogramma, nood aan juridische ondersteuning ... De taak van de hulpverlener hierin is om afspraken te maken met andere hulpverleners, advocaten, re-integratiepartners ... en de nieuwe partners in te lichten over de reeds afgelegde weg.

Mogelijke eindpunten van de begeleiding zijn:

- De cliënt verwerft een legaal verblijf: begeleiding blijft vaak noodzakelijk maar valt niet meer onder de noemer toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf.
- De cliënt keert vrijwillig of gedwongen terug naar zijn herkomstland: bij vrijwillige terugkeer kan de begeleiding worden overgenomen door de re-integratiepartner of door een lokale organisatie.
- De cliënt migreert naar een ander land om daar verder te leven, al dan niet in de clandestiniteit: de begeleiding kan indien mogelijk worden overgedragen aan een lokale organisatie.

CULTUURVERSCHILLEN

Specifieke aspecten binnen toekomstoriëntering waar culturele afkomst een rol kan spelen:

- Het concept „toekomst“: in het Westen wordt er vaak op een rationele manier naar de toekomst gekeken, maar in sommige culturen wordt de toekomst gezien als iets dat op je afkomt, iets waar je zelf weinig invloed op kan uitoefenen. Respecteer deze visie maar probeer niettemin om aanknopingspunten te vinden waar je toch samen mee verder kan. Er is ook een verschil tussen een lineaire visie of een cyclische visie op de toekomst. Sommige cliënten zullen zich herkennen in de methodiek „tjidslijn“ terwijl anderen meer zullen hebben aan de „oriënteringcirkel“. Je kan met de cliënt op zoek gaan naar een metafoor die voor hem betekenisvol is.
- Terminologie: in deze tekst hebben we het vaak over project, perspectief, traject ... Woorden die misschien minder betekenis hebben voor de persoon die voor je zit. Vertaal deze dan ook in concrete, begrijpelijke termen als droom, idee, verwachting, af te leggen weg of route ...

Eindredactie:

Dirk Van Daele (Integratiecentrum Foyer) en Anika Depraetere (Samenlevingsopbouw Brussel).

Met dank aan alle medewerkers van CAW Mozaïek, CAW Archipel, Meeting, Samenlevingsopbouw Brussel en Integratiecentrum Foyer die hun medewerking verleenden aan deze tekst.

In het bijzonder dank aan Stefaan Plysier van het Centrum Geestelijke Gezondheidszorg Brussel voor de begeleiding van de werkgroep en aan Tine Deboscher voor haar ondersteuning vanuit het Kruispunt Migratie-Integratie.